

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
Кафедра філософії та соціально-політичних наук

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни
«ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ»

рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
спеціальність	052 Політологія
назва освітньої програми	Політологія
статус	обов'язкова

Краматорськ

Вступ. Історичні постаті в Україні княжої доби та їх роль у світовій історії

1. Ольга (бл. 890–969) – велика княгиня київська (945–957)
2. Ярослав Мудрий (980–1054) – великий князь київський (з 1019), державний і культурний діяч
3. Володимир Мономах (1053–1125) – великий князь київський (1113–1125)
4. Данило Галицький (1201–1264) – князь Галицько-Волинського князівства, дипломат і полководець

Ольга (бл. 890–969) – велика княгиня київська (945–957)

Княгиню Ольгу (у святому хрещенні Олена) православна церква почитає як святу і рівноапостольну. Приймавши християнство, вона ненасильницькими методами сприяла його поширенню на Русі.

Княгиня здобула уроки з обставин загибелі чоловіка. Вона встановила фіксований обсяг данини з кожної землі і зайнялася облаштуванням великокнязівських господарств і доходних промислів. З цією метою у 947 р. вона вирушила у поїздку по Русі до Новгороду, встановлюючи свої лови і погости. По всій землі було наведено порядок.

Зміцнивши своє становище всередині країни, Ольга перейшла до **активної зовнішньої політики**. Насамперед їй необхідно було встановити добрі стосунки з двома сильнішими державами Європи: Візантією і Німеччиною.

Ольга проводила самостійний курс, не озираючись на Константинополь. Зробивши остаточний вибір на користь включення Русі до християнського світу, вона добивалася для країни незалежного статусу при рівноправному положенні у стосунках з Візантією і Німеччиною, з грецьким Сходом і латинським Заходом, визначивши цим загальний характер зовнішньої політики Києва на два наступні століття.

Правління Ольги було вирішальним поворотом в історії Київської Русі. Країна здобула упорядковане управління, почавши інтегруватися у політичну систему християнського світу. Християнство одержало могутній імпульс для поширення серед місцевих язичників. Два десятиліття після смерті княгині точилася жорстока боротьба між християнською і язичницькою партіями, яка завершилася перемогою християнства за онука Ольги Володимира.

Ярослав Мудрий (бл. 978–1054) – великий князь київський (з 1019), державний і культурний діяч

Великий князь київський Ярослав найважливішим своїм завданням уважав збереження цілісності держави. Саме тому основним принципом його внутрішньої політики стала боротьба з місцевими автономіями за абсолютну владу київського князя. У зовнішній політиці головною метою було відновлення й зміцнення старих рубежів на заході, а також підтримка дружніх і союзницьких відносин із сусідніми країнами.

Подальше князювання Ярослава ознаменувалося загальним підйомом країни: росли міста, підтримувалися постійні зв'язки із провідними країнами Центральної й Західної Європи, Скандинавією, Візантією, східними країнами,

поширювалося християнство й зміцнювали його позиції, Русь досягла територіально-політичної й правової єдності.

При Ярославі був складений перший збірник правових норм, так звана «Російська правда» і видана новий Церковний устав. Церква одержала нові привілеї, що підсилили її значення в соціально-суспільному й духовному житті суспільства. Новгороду була подарована Статутна грамота на міські права – перший з відомих нам подібних документів на Русі.

Важливим ідеологічним заходом Ярослава стало обрання в 1051 р. київським митрополитом відомого церковного діяча, філософа й письменника, русича по походженню, Іларіона. Цей акт став першим кроком на шляху до створення незалежної від Константинополя Київської митрополії. Величезне значення мала й канонізація перших російських святих. Ними були проголошені князь Володимир за прилучення Русі до християнства й брати Ярослава, мученики Борис і Гліб, що загинули в 1015 р. Канонізація власних святих стала поштовхом до розвитку житійної літератури, покликаної обґрунтувати право кандидатів на цю роль.

З ім'ям Ярослава Мудрого зв'язаний і значний розвиток давньоруської культури й наукових знань.

Про підвищення авторитету Русі свідчили й династичні зв'язки її правителів. Київська династія підтримувала родинні відносини з більшістю феодальних країн Європи.

Ярослав прагнув не повторювати помилок Володимира й ще при житті залишив своїм синам політичний заповіт – наставляння про те, як жити далі. Хоч країна й була поділена між синами й племінниками Ярослава, однак належала вона всьому роду. Конкретна доля після смерті князя знову ставав загальним володінням. Ярослав призивав синів слухатися старшого брата Ізяслава, що ставав великим князем київським і верховним сюзереном. Таким чином, мудрому князеві на кілька десятиліть уперед удалося визначити характер державної структури й на якийсь час позбавити синів від усобиць. І зовсім не випадково графіті на фресці Софії Київської, де мова йде про його смерті, називає Ярослава царем, визнаючи його заслуги перед Батьківщиною.

Володимир Мономах (1053–1125) – великий князь київський (1113–1125)

Видатний державний і політичний діяч Київської Русі, великий київський князь (1113–1125 рр.), талановитий воєначальник і письменник. Мономах відомий також як справедливий правитель, який прагнув правди і закону. Кожен знедолений міг знайти у нього підтримку і розуміння, завдяки чому князь був дуже популярний у народі.

Володимир Мономах – онук Ярослава Мудрого, син великого князя київського Всеволода Ярославича (1078–1093 рр.) та грецької царівни, дочки візантійського імператора Костянтина IX Мономаха; звідси прізвище. Згідно з його заповітом, Давньоруська держава була поділена між синами: за старшим, Ізяславом, закріплено Київ і Новгород, другий, Святослав, почав правити у Чернігові, третій, Всеволод, у Переяславі, молодші – В'ячеслав і Ігор – у Смоленську і Володимир-Волинському. Після Ізяслава на київський стіл мав зійти наступний за старшинством Святослав, потім Всеволод, і так до кінця покоління, після чого князем мав стати старший син Ізяслава. Таким чином,

успадкування відбувалося не від батька до сина – по вертикальній лінії, а від старшого брата до молодшого, і лише потім до племінників – ніби по горизонталі. Така система успадкування певний час давала можливість уникати родинних чвар, адже кожен зі спадкоємців рано чи пізно мав посісти київський стіл. Проте в міру розгалуження князівського роду дедалі нові його представники включалися до боротьби за владу, і поступово утворилося те, що в історії названо «удільна Русь».

Данило Галицький (1201–1264) – князь Галицько-Волинського князівства, дипломат і полководець

Видатний політичний діяч, мудрий дипломат і полководець, будівничий і піклувальник рідної землі – таким залишився Данило Романович Галицький в історії нашого народу.

На початку 1241 р., вже завоювавши майже всю Русь (1237–1240 рр.) та зруйнувавши Київ (грудень 1240 р.) орди Батия вдерлися в Галичину і на Волинь. Данило, залишивши свої землі, перебував у Польщі та Угорщині, шукаючи там допомоги проти завойовників. Повернувшись на рідні землі після відходу монголо-татар, він застав згарища і руїни. Водночас Данило вкотре зіткнувся із свавіллям галицьких бояр. Скориставшись з відсутності князя, вони знову запросили на престол Ростислава Михайловича, який був зятем угорського короля Бели IV. Вирішальна битва відбулася 17 серпня 1245 р. біля галицького міста Ярослав. Данило вщент розгромив Ростислава разом із військом його союзників – угорців і поляків – та дружинами бунтівного галицького боярства. Ростислав із залишками війська втік до Угорщини, де і залишився до кінця своїх днів, а полонених бояр було страчено. В результаті було зламано опір боярської опозиції та остаточно завершено виснажливу, майже сорокарічну боротьбу за спадщину Романа Мстиславича. Ярославська битва також на ціле століття зупинила експансію Польщі та Угорщини на руські землі. Здавалося, що владі галицького князя вже нічого не загрожувало. Але могутній галицький володар змушений був їхати на поклін до хана Батия і визнати васальну залежність від Золотої Орди (1246 р.). Данило зобов'язувався періодично надавати татарам допоміжні військові підрозділи в їхніх походах на Угорщину, Польщу, Литву, сплачувати річну данину, віддавати певні ознаки пошани ханові, який був суддею у міжкнязівських суперечках. Зате фактично **Галицько-Волинське князівство зберегло незалежність у внутрішній та зовнішній політиці.**

Сучасники високо оцінюють державну діяльність Данила Галицького. Він зумів в умовах складного зовнішнього оточення, монголо-татарської навали не лише зберегти централізоване Галицько-Волинське князівство (згодом королівство), а й перетворити його на міцну й велику державу, з якою рахувалися на Заході й на Сході. Саме держава Данила Галицького ще ціле століття продовжувала державницькі та культурні традиції Києва на півдні Русі. Ця держава проіснувала до середини XIV ст., коли остаточно втратила свою незалежність і потрапила під контроль Польщі та Литви.

Видатні постаті України XVI – першої половини XVII ст.

План

1. Дмитро Вишневецький (?–1563) – князь, засновник Запорозької Січі
2. Костянтин Острозький (1526 або 1528–1608) – просвітитель, меценат, воєвода київський
3. Петро Сагайдачний (бл. 1570–1622) – гетьман українського реєстрового козацтва
4. Петро Могила (1574 або 1596–1647) – церковний і освітній діяч, письменник, митрополит Київський і Галицький, засновник Києво-Могилянської академії

Дмитро (Байда) Вишневецький (?–1563) – князь, засновник Запорозької Січі

Український політичний та військовий діяч, один з організаторів запорозького козацтва, перший козацький гетьман (1552-1563) та засновник Запорозької Січі.

Славетний Байда походив з князівського роду Вишневецьких. Його предками були литовські князі з династії Гедиміновичів, а прадідом по матері – знаменитий волинський князь К. Острозький. За своє порівняно коротке життя Байда Вишневецький встиг послужити і польському королю, і турецькому султанові, і руському царю Івану Грозному. Але найбільше Байда мріяв здобути свободу для отчого краю. Мабуть, першим із середньовічних політичних діячів він висунув і обстоював ідею розгрому Ногайської орди для оволодіння Чорноморським узбережжям. Першу спробу, досить вдалу, Вишневецький зробив, коли разом з козацькими отаманами здійснив похід по Нижньому Дніпру на татарсько-турецькі міста Іслам-Кермен (поблизу сучасної Каховки), Кизи-Кермен (на місці сучасного м. Берислав Херсонської обл.) та Очаків.

1562 р. він прибув з посольством до Москви, щоб схилити царя Івана IV до продовження антиосманської боротьби, але, не досягнувши мети, повернувся у підданство до польського короля Сигізмунда II. 1563 р. Вишневецький разом з польським магнатом А. Лаським здійснив похід на Молдову, де в цей час відбувалася боярська міжусобиця, з метою здобути молдовський престол. Під час однієї з битв військо Вишневецького було розбите, а сам він потрапив у полон і був привезений до Стамбула. Там гетьман відмовився перейти на турецьку службу і був страчений разом зі шляхтичем П'ясецьким.

Костянтин-Василь Острозький (1526–1608) – просвітитель, меценат, воєвода київський

Український князь, найбільший після короля землевласник у Польщі та Литві, володимирський староста (з 1550 р.), київський воєвода (з 1559 р.), коронний сенатор (після 1596 р.). Впродовж майже 50 років відігравав значну роль у політичному, культурному та освітньому житті України. Захисник інтересів православної церкви і українських національних традицій, прихильник культурно-релігійної автономії українського народу, ініціатор створення європейської антитурецької ліги, борець з Брестською унією. Засновник Острозької школи і друкарні. За його підтримки надруковано першу повну Біблію церковнослов'янською мовою.

На жаль, Костянтин Костянтинович став останнім з родини волинських князів Острозьких – поборників православної віри. Його діти прийняли

католицизм і виховувалися у латинсько-польському дусі. За їх панування в Острозі поступово занепала і зрештою припинила своє існування славетна Академія.

Петро Сагайдачний (1570–1622) – гетьман українського реєстрового козацтва

Видатний політичний та військовий діяч, захисник православної церкви від утисків, опікун київського Богоявленського братства та школи.

Доба гетьманування Сагайдачного – шість років – мала велике значення для історії України. Він підніс престиж українського козацтва: відтоді воно виступає на перше місце в суспільстві України і перебирає на себе значення провідної верстви, яке втрачала поволі українська шляхта, що полонізувалася й переходила у католицизм. Козаки засвідчили себе не лише як оборонці населення України від ворогів, а й як захисники православної церкви. Сагайдачний повернув Києву значення культурного центру, релігійного осередку України, істинного спадкоємця слави давньоруського Києва княжих часів.

Петро Могила (1596–1647) – церковний і освітній діяч, письменник, митрополит Київський і Галицький, засновник Києво-Могилянської академії

Петро Симеонович Могила походив з родини господарів (володарів) Молдови і перебував у родинних стосунках з багатьма польськими магнатськими родинами: Потоцькими, Вишневецькими, Корецькими та ін. Рід Могили мав великі маєтності на Поділлі та Київщині.

1646 р. Могила видав «Требник», що наводить опис служб приватного характеру, зокрема таких, що відрізняються від російських: освячення нової хати, худоби, криниці; молебні з приводу неврожаю, хвороби, подорожі, початку навчання тощо. «Требник», значення якого не зменшилося донині, базувався на величезній кількості звичаїв українського народу, чимало з яких були подібні до звичаїв католицької церкви і не збереглися в інших православних церквах.

Свого часу Могила багато зробив для піднесення Київського церковного братства та його школи. Останню він реформував на зразок західноєвропейських колегій, об'єднавши 1632 р. школу київського Богоявленського братства зі школою Києво-Печерського монастиря. Новостворений навчальний заклад було забезпечено як викладацькими кадрами, що стажувались в університетах Західної Європи, так і грошовим утриманням.

Славетні особистості доби Руїни і Гетьманщини (XVII – XVIII ст.)

1. Петро Дорошенко (1627–1698) – полководець і політичний діяч, гетьман Правобережної України (1665-1676)
2. Пилип Орлик (1672–1742) – гетьман Правобережної України (1710–1714), гетьман України в еміграції (1714–1742), творець першої конституції України
3. Феофан Прокопович (1681–1736) – просвітитель, суспільно-політичний діяч
4. Петро Калнишевський (1691–1803) – військовий і політичний діяч, дипломат, останній кошовий отаман Запорозької Січі

1. Петро Дорошенко (1627–1698) – полководець і політичний діяч, гетьман Правобережної України (1665-1676)

Народився 1627 року в Чигирині в родині козака. Онук Михайла Дорошенка, гетьмана реєстрового козацтва у 1625–1628 роках. У двадцять років призначений козаком гетьманської сотні. Був освічений, добре знав латинську й польську мови, історію, мав добрий хист промовця, пройшов дипломатичну школу у Богдана Хмельницького, виконував важливі доручення гетьмана. 1649 року записаний до реєстру Війська Запорозького як писар Чигиринського полку.

На початку 1666 року на Раді у Чигирині був обраний гетьманом Правобережної України. Ставши гетьманом, веде наполегливу боротьбу за возз'єднання Правобережної та Лівобережної України. У боротьбі з поляками за Правобережну Україну з допомогою татар знищив загоони Маховського на Поділлі та виступив проти війська Яна Собеського. Після антимосковського повстання на Лівобережжі, під час якого було убито Івана Брюховецького, ставленика Москви, 8 червня Дорошенка було проголошено гетьманом України по обидва боки Дніпра. У січні 1667 року Польща та Московія підписали Андрусівський мир, за яким за Польщею визнавалося Правобережжя, за Московією – Лівобережжя. Наприкінці 1667 року Дорошенко ще вів переговори з московським урядом про відновлення у повному обсязі прав і вольностей Війська Запорозького і об'єднання обох частин України.

Надзвичайними зусиллями Дорошенкові на короткий час вдалося згуртувати навколо себе частину козацької старшини, зміцнити державні інституції й знайти оптимальний варіант узгодження своєї влади і влади старшини скасуванням інституту чорних рад. Але ні Московська держава, ні Польща, ні Туреччина не бажали створення незалежної самостійної України. Влітку 1672 року під час війни між Туреччиною і Польщею, в якій Дорошенко став на бік турків, Україна стала ареною жорстоких і спустошливих військових дій, які перетворили її в руїну. Спілка з ненависними більшості українського населення «бусурманами» підірвала владу Дорошенка і його популярність серед народу. У 1675–1676 роках, під час битви за Чигирин, Дорошенко опинився на боці турків і змушений був воювати проти козацького війська, підвладного Москві. Зрозумівши безнадійність ситуації і хиткість свого становища, він у вересні 1676 року складає свої повноваження і здається московському урядові.

2. Пилип Орлик (1672–1742) – гетьман Правобережної України (1710–1714), гетьман України в еміграції (1714–1742), творець першої конституції України

Під час подій 1708–1709 років і поразки шведсько-українських військ під Полтавою Орлик залишився на боці Мазепи і разом з ним відступив на територію

Туреччини, в Бендери. Після смерті Мазепи, коли постало питання про вибір нового гетьмана на протигагу Іванові Скоропадському, поставленому на Україні Петром I, вибір упав на П.Орлика, якого обрали гетьманом 5 квітня 1710 року. У день виборів було проголошено державну Конституцію, яка називалася «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького». Перебуваючи до кінця життя в еміграції, Пилип Орлик уклав союзні договори зі Швецією (1710), кримським ханом (1711, 1712), вступав у переговори з Туреччиною, намагаючись схилити ці країни до війни з Московською державою з метою визволення України.

«Пакти і Конституція прав і Вольностей Війська Запорозького», або так звана «Конституція Пилипа Орлика», яку було проголошено у день його виборів гетьманом, є унікальним документом, який дослідники небезпідставно називають однією з перших у світі демократичних конституцій.

3. Феофан Прокопович (1681–1736) – просвітитель, публіцист, суспільно-політичний діяч

Усе життя і діяльність Феофана Прокоповича чітко ділиться на два періоди: київський, коли він виступав як блискучий учений, письменник, філософ, педагог, та петербурзький, коли йому доводилося бути здебільшого церковним та політичним діячем. Перший період припадає на 1705–1716 роки, коли Феофан Прокопович викладав у Києво-Могилянській академії риторіку, піїтику, арифметику, геометрію, філософію та богослов'я. Йому належить заслуга того, що він, як і багато з послідовників Петра Могили, був одним з прихильників відходу від схоластичних методів викладання.

Прагнучи дати наукове пояснення природним явищам, він використовував у своїх лекціях наукові експерименти з використанням мікроскопа, телескопа, армілярної сфери, основаної на вченні Коперника.

4. Петро Калнишевський (1691–1803) – військовий і політичний діяч, дипломат, останній кошовий отаман Запорозької Січі

Останній кошовий отаман Запорозької Січі, військовий і політичний діяч, дипломат, організатор освоєння земель Нижнього Придніпров'я.

Завдяки його керівництву та господарюванню Південь сучасної України перетворився на автономний політичний та економічний організм. Кошовий став одним з найзаможніших людей в Україні – власником численних хуторів, зимівників, орних полів та пасовиськ, 16 тисяч голів худоби. Для збільшення населення Запорожжя Калнишевський підтримував селян, втікачів від панської неволі, у колонізації вільних земель, неодноразово звільняв земляків з татарського полону та надавав їм маєтності. Так за сприяння кошового отамана у степу з'являлися все нові і нові села.

Після знищення Січі Калнишевського доправили до Петербурга. Військова колегія визнала його винним в непокорі уряду. Історики гадають, що причиною гніву Катерини II стали плани кошового отамана заснувати з вірною йому старшиною та козаками нову Січ за межами Російської імперії. Калнишевського було засуджено до смертної кари, яку, на прохання самого Потьомкіна, замінили на довічне ув'язнення в Соловецькому монастирі –і там з XVI ст. існувала тюрма для особливо небезпечних. 25 років провів в ув'язненні, позбавлений права листування та спілкування.

Світові науковці XIX–XX ст.

План

1. Володимир Вернадський (1863–1945) – учений, громадсько-політичний діяч, перший президент Української академії наук
2. Євген Патон (1870–1953) – учений у галузі мостобудування і зварювання
3. Сергій Корольов (1907–1966) – учений-конструктор у галузі ракетобудування та космонавтики
4. Микола Амосов (1913–2002) – академік, учений, хірург-практик

1. Володимир Вернадський (1863–1945) – учений, громадсько-політичний діяч, перший президент Української академії наук

Народився Володимир Іванович Вернадський 12 березня 1863 р. Закінчив фізико-математичний факультет Петербурзького університету. У 1917-1921 рр. працював в Україні, організатор і перший президент Української Академії наук, почесний академік ряду зарубіжних академій. Наукові праці присвячено дослідженням хімічного складу земної кори, атмосфери, гідросфери, міграції хімічних елементів у земній корі, ролі і значення радіоактивних елементів в її еволюції. Творець науки біогеохімії, засновник вітчизняної школи геохіміків, основоположник учення про біосферу та ноосферу, історик науки, філософ, натураліст. Член ЦК партії кадетів, член Тимчасового уряду Росії в ранзі товариша міністра, голова комісії Міністерства освіти та мистецтв уряду Української держави за часів гетьмана Скоропадського.

2. Євген Патон (1870–1953) – учений у галузі мостобудування і зварювання

1904-1938 рр. (з перервами) – професор Київського політехнічного інституту. В 1929 р. організував в Академії наук України кафедру інженерних споруд, на базі якої створено Інститут електрозварювання (1934 р.). 1934 – 1953 рр. – директор цього інституту. Автор понад 350 праць. Створив методи розрахунку раціональних конструктивних схем металевих прогонних споруд мостів, дослідив умови їх роботи, розробив способи відбудови зруйнованих мостів. Виконав основоположні дослідження у галузі розрахування та міцності зварних конструкцій, механізації зварювальних процесів, наукових основ електричного зварювання плавленням. Під його керівництвом винайдено спосіб автоматичного швидкісного зварювання, який відіграв визначну роль у технічному розвитку.

Є. О. Патон розробив понад 30 проектів мостів, більшу частину їх було здійснено. Перспективними виявилися ідеї Є. О. Патона про переваги залізобетонної конструкції проїзної частини та тротуарів мостів порівняно з залізним настилом, висловлені ще у 1914 р., коли залізобетонні конструкції тільки починали застосовуватися в мостобудуванні. У роки повсюдного переходу до споруджень залізних та кам'яних мостів Є.О.Патон виступив пропагандистом будівництва дерев'яних мостів і довів їх техніко-економічні переваги. Його передбачення щодо будівництва дерев'яних мостів виявилось вельми сучасним у роки першої світової та громадянської воєн, а також у відбудовний період, коли через дефіцитність металу довелося широко застосовувати дерево. Є.О.Патон став одним з ініціаторів розробки проектів розбірних мостів. Залізничні та шосейні

розбірні мости системи Є.О.Патона дістали широке застосування. У конструкціях вузлів розбірних мостів помітна тенденція до їх уніфікації та взаємозамінності, до обмеження ваги окремих частин конструкцій, щоб при збиранні обійтися без складних підйимальних механізмів. Є.О.Патон зробив винятково багато як у підготовці спеціальних посібників, так і у проведенні консультацій, розрахунків, створенні проектів при відбудові мостів у 1920-ті роки. У першій половині життя він також багато займався проблемами випробування мостів, вивченням стійкості та динаміки конструкцій.

Найбільше значення для розвитку науки мало створення Є.О.Патоном всесвітньо відомої науково-інженерної школи в галузі електрозварювання металів та електротехнології.

3. Корольов Сергій Павлович (1907-1966) – вчений у галузі механіки та процесів керування, конструктор ракетно-космічних систем.

Розвивав теорію ракетного польоту в стратосфері (1934 р.). Група вивчення реактивного руху побудувала першу радянську рідинну ракету «ГИРД-09». Під його керівництвом створено численні балістичні та геофізичні ракети, ракетно-носії і пілотовані космічні кораблі «Восток» та «Восход», на яких вперше в історії здійснено космічні польоти людини і вихід людини в космічний простір. Під його керівництвом проводилися запуски штучних супутників Землі і Сонця, польоти міжпланетних станцій до Місяця, Венери і Марса, вироблено м'яку посадку на поверхню Місяця, створено ряд серій штучних супутників Землі. Керував роботою численних науково-дослідних інститутів і конструкторських колективів, об'єднуючи їх на вирішення комплексних завдань ракетобудування. Виховав численні кадри учених та інженерів.

4. Микола Амосов (1913–2002) – академік, учений, хірург-практик

Феномен академіка Миколи Михайловича Амосова широко відомий: талановитий учений і хірург-практик, що врятував життя тисячам людей. 2000 р. він увійшов до першої десятки особистостей, що визначали вигляд країни в ХХ столітті.

Микола Михайлович Амосов – доктор медичних наук, професор академік НАН і АМН України, заслужений діяч науки й техніки. Автор понад 400 наукових праць, серед яких 19 монографій. Лауреат Ленінської й Державної премій України, Герой Соціалістичної праці, член багатьох міжнародних товариств, відомий суспільний діяч. М. Амосов відомий не лише як видатний хірург, а й як письменник. Його книгу «Голос часів» перекладено більше ніж 30 мовами світу. Він є основоположником серцевої хірургії, біологічної, медичної й психологічної кібернетики в Україні, творцем радянської школи кардіохірургів, автором численних методів хірургічного лікування пороків серця, антитромботичної моделі штучного клапана серця, почесним директором Інституту серцево-судинної хірургії.

Визначні діячі мистецтва та культури XIX–XX ст.

1. Тарас Шевченко (1814–1861) – поет, художник, мислитель
2. Іван Айвазовський (1817–1900) – художник-мариніст і баталіст
3. Михайло Булгаков (1891–1940) – письменник
4. Леонід Биков (1928–1979) – Народний артист України, кінорежисер, сценарист

1. Тарас Григорович Шевченко – український поет і художник, автор прози російською мовою, уважається основоположником сучасної української літературної мови. Прожив більшу частину життя за межами України. Член Кирило-Мефодіївського братства. Перебував у засланнях в Оренбурзі (1847–1857). Стояв на позиціях державної самостійності України.

У Т. Шевченко рано виявився талант до малювання. Будучи в служінні у свого пана в Петербурзі, улітку 1836 року він познайомився зі своїм земляком – художником І. Сошенко, а через нього – з Е. Гребінкою, В. Григоровичем і О. Венещиановим, які разом з К. Брюлловим і В. Жуковським навесні 1838 викупили талановитого юнака із кріпосництва. Він був прийнятий у число студентів Академії мистецтв і став улюбленим учнем К. Брюллова. Будучи вже відомим портретистом, Шевченко опанував також мистецтвом гравюри й виявив видатні здатності як графік і ілюстратор.

2. Художник-мариніст Іван Айвазовський (1817-1900)

Сучасників вражала не тільки приголомшлива працездатність Івана Айвазовського, але і його творча щедрість, інакше кажучи – легкість, з якої він створював свої добутки. Його «День Неаполя» заслужив загальне схвалення в Римі: воду ніхто так добре тут не пише». Безліч художників почали повторювати Айвазовського; до його приїзду в Рим не був відомий морський живопис, а після нього в кожній крамничці красувалися види моря «а-ля Айвазовський». Його слава прогрімала по всій Європі.

У 1844 році Айвазовський вертається в Петербург. Його чекає триумф. Його одностайно зводять в академіки. В 1847 році він стає професором Академії мистецтв (тоді це звання було вище звання академіка).

Він всесвітньо знаменитий і всесвітньо визнаний. Йому тільки 30 років.

Але в 1848 році Айвазовський вертається в Феодосію – назавжди. Таке рішення здалося дивним. Художник буде в рідному місті будинок і майстерню – ту саму, у якій будуть створені «Георгіївський монастир» і «Дев'ятий вал», «Чорне море» і «Веселка», і, нарешті, «Серед хвиль». Тільки в рідному місті він може творити на повну силу свого таланта.

3. Письменник М. Булгаков (1891–1940)

«Російський радянський письменник», як його характеризували довідкові видання, народився й виріс у Києві. Любов до рідної землі він проніс крізь всю свою творчість, що один з літературознавців назвав «києвоцентричним».

Народився майбутній письменник і драматург 15 травня 1891 р. у родині доцента Київської духовної академії Панаса Івановича Булгакова й викладачки

жіночої гімназії Варвари Михайлівни Покровської. Удома вільно говорили на французькій, стежили за культурним життям, училися музиці, мали серйозні захоплення. Миша досить рано виявив літературне дарування (перша розповідь він виніс на сімейний суд у сім років), був гарним оповідачем, грав на роялі, малював. А ще захоплювався ентомологією й колекціонував метеликів настільки грамотно, що його колекція 1919 р. була передана до Київського університету. Крім того, хлопчик мріяв про подорожі в далекі країни й збирав географічні карти.

Діти Булгакових здобували початкове навчання вдома, а продовжували навчання в 1-й Александровській гімназії. Миша провчився в ній вісім років, а потім свідомо обрав медичний факультет Київського університету Св. Володимира. Справа в тому, що троє братів матері були лікарями. Через сім років і Михайло одержав спеціальність лікаря «з відмінністю». Але через рік почалася Перша світова війна, і Михайло після закінчення університету добровольцем пішов на фронт і пройшов там гарну хірургічну практику.

Усього за рік Булгаков написав роман «Біла гвардія» про події Громадянської війни на півдні країни; у журналі «Росія» вийшли перші 13 розділів, але повністю твір був надрукований лише в 1966 р. На його основі він незабаром створив п'єсу «Дні Турбіних», що прийняв до постановки Московський художній театр. Були написані інші п'єси й романи, але вершиною творчості було інше. Протягом 20-х років і до останніх днів М. Булгаков безупинно й болісно створював головну роботу свого життя – роман «Майстер і Маргарита», що один з літературознавців назвав точним словом «реквієм».

4. Актор і режисер Л. Биків (1928-1979)

Видатний актор, режисер, сценарист. Народний артист УРСР (1974р.). Заслужений артист РСФСР (1965р.). Лауреат Всесоюзного кінофестивалю (1974р.) у номінаціях за кращу акторську роботу й фільм «В бой идут одни старики» і Державної премії УРСР (1977р.) за фільм «Аты-баты, шли солдати».

Тоді Леонід і вирішив стати артистом, маючи невеликий досвід на аматорській сцені Палацу культури ім. Леніна рідного Краматорська. Конкурс у Київську школу актора він не витримав. А от екзаменатори Харківського театрального інституту виявилися більше далекоглядними, чим київські, і вже з першого курсу Биков грав Павку Корчагіна на сцені Харківського театру ім. Шевченко – випадок, що не мав прецеденту. Після закінчення навчання, з 1951 по 1960 р., він уже був постійним членом трупі цього театру: його репертуар на російській і українській мовах складався в основному з ліричних і комедійних ролей, властивий акторському амплуа Леоніда.

Паралельно з навчанням почалася й робота Бикова в кіно. Коли на екрани вийшов «Максим Перепелица» (1955 р.), де Биків зіграв головну роль – такого собі молодшого, непутящого брата Василя Теркіна, – народ визнав його кінозіркою.

Биків поринув у режисуру. Створений наприкінці 1960-х рр. разом з Онопрієнко й Сацкім сценарій фільму про льотчиків Леонід Федорович пробивав на Київській студії кілька років.

Політичні діячі доби національно-визвольних змагань і революції 1917–1921 рр.

1. Відображення ідей української революції в суспільно-політичній діяльності М. Грушевського
2. Еволюція державно-політичних поглядів В. Винниченка(1880–1951)
3. Державотворчі та військово-політичні погляди С. Петлюри (1879–1926)

1. Відображення ідей української революції в суспільно-політичній діяльності М. Грушевського

Найвпливовішим громадським і політичним діячем доби УЦР був видатний учений, академік, фундатор української історичної науки та публіцист *Михайло Грушевський*. «Батько Грушевський» – так за часів УЦР називали цього лідера національного руху. У межах цієї теми ми зосередимося виключно на працях, датованих 1917–1921 роками, які стали реакцією на події цих буремних для історії українських земель років.

Основні праці періоду: «Звідкіля пішло українство та до чого воно йде» (1917), «Наші вимоги» (1917), «Новий поділ України» (1917), «Якої ми хочемо автономії і федерації» (1917), «Хто такі українці і чого вони хочуть» (1917), «Вільна Україна» (1918), «На порозі Нової України. Гадки та мрії» (1918), «Осмилюючи уроки «української революції» (1920). Основні політичні постулати Грушевського такі: республіканізм, федералізм, автономізація, парламентаризм, децентралізація, широке місцеве самоврядування, соціальна рівність, забезпечення прав національних меншин, пацифізм. Переконалий у дієвості соціалістичної доктрини, Грушевський закликав до захисту прав та інтересів соціально незахищених прошарків населення, регулювання економічних і політичних прав на їхню користь, створення гідних умов для праці.

На момент Лютневої революції, коли в українського народу з'явився шанс реалізувати історичні перетворення, Грушевський уже відбувся як відомий історик і суспільно-політичний діяч, який добре розумівся на потребах та запитах українців.

2. Еволюція державно-політичних поглядів В. Винниченка

У добу національно-визвольних змагань образ істинного революціонера соціалістичного зразка зі властивими йому рисами ідеаліста й романтика уособлював відомий письменник, драматург, поет, філософ, публіцист, громадсько-політичний діяч, державотворець, лідер Української соціал-демократичної робітничої партії, заступник голови УЦР, перший голова і секретар внутрішніх справ уряду УЦР (Генерального Секретаріату), перший голова Директорії *Володимир Винниченко*.

Основними працями періоду, якому присвячена тема, є «Між двох сил» (1918) та «Відродження нації» (1920). У наступні роки його перу належать такі відомі праці, як «Сонячна машина» (1930), «Заповіт борцям за визволення» (1949).

Соціаліст за покликанням, Винниченко, керуючись принципом соціальної справедливості, одразу став на захист селян, робітників, а також трудової

інтелігенції. Саме їхню працю він уважав суспільно корисною й господарсько-продуктивною. У цьому полягала суттєва відмінність поглядів на суспільно-економічну модель українського суспільства Винниченка та Грушевського. Вище вже зазначалося, що Грушевський акцентував увагу на селянстві як найбільш широкій і впливовій спільноті. Натомість Винниченко називав рушієм українського народу всіх людей фізичної праці. Водночас Винниченко заперечував капіталізм як форму організації господарських відносин, що породжує суспільне розшарування на користь «панів» і «буржуїв». Український діяч абсолютно негативно ставився як до капіталістичної організації суспільства прогресивного західного зразка, так і до менш розвиненого, обтяженого державним впливом російського варіанта. З огляду на це Винниченка можна вважати соціальним утопістом, який не збагнув усієї ролі утримувачів великого капіталу в економіці держави та не уявляв усіх наслідків усунення цього порівняно невеликого, але впливового прошарку населення від участі в суспільно-політичному житті. Варто зауважити, що такий погляд на суспільство негативно позначився на політичних перспективах Винниченка, оскільки це розуміння відвернуло від нього заможні верстви населення.

Протягом національно-демократичної революції 1917–1921 років громадсько-політичні ідеї Винниченка розвивалися в напрямі вдосконалення федеративних зв'язків України з постреволюційною Росією та розв'язання національного питання. Повністю поділяючи й підтримуючи політичний курс голови УЦР Грушевського, Винниченко тривалий час був активним прибічником права нації на самовизначення та провідником автономно-федеративної концепції втілення державності України в складі демократичної, федеративної Республіки Росії. Федерацію, у складі якої мала б розвиватись Україна, державний діяч бачив вільною, рівноправною, справедливою, такою, що відповідає меті соціального прогресу, водночас не обмежується «єдиноміслимим мисленням». У такій федерації за Україною має бути збережена самостійна державність, цілковита незалежність, українська мова для всіх владних установ і шкіл, умови для розвитку національної самосвідомості й культури.

Важливим аспектом революційного світогляду Винниченка було розмежування питань відродження нації й реконструкції державності як мети та засобу. Відродження нації як мету діяч асоціював із пробудженням національної гідності, відчуттям потреби в рідних формах власного розвитку, віднаходженням таких форм і розвитком за ними. Державність для Винниченка слугувала лише засобом досягнення цієї мети.

Як і Грушевський, до усвідомлення більшовицької загрози Винниченко категорично заперечував самостійний розвиток України, висловлюючи переконання в тому, що український народ також має зробити свій внесок у продовження демократичних перетворень у Російській державі, розпочатих Лютневою революцією.

Від багатьох політичних соратників, зокрема від Грушевського, які вважали першорядними питання національного визволення України, Винниченка відрізняло розуміння одночасного й нагального соціального розкріпачення українського народу.

Причому в стратегії політика соціальне вивільнення не поступалося за пріоритетністю національному. Отже, діяч усвідомлював значущість інтересів народу для легітимації та успіху політики влади. Унаслідок агресії більшовиків,

Винниченко відмовився від намірів федерування з більшовицькою Росією, почав висловлювати нищівну критику стосовно ідеї диктатури пролетаріату, оскільки це неприйнятно для України. За висловом політика, міський пролетаріат не міг панувати над численною сільською спільнотою. Результатом радикальної зміни державотворчої парадигми в бік повної самостійності Винниченка, як і Грушевського, стало проголошення IV Універсалу УЦР. У праці «Заповіт борцям за визволення» Винниченко зазначає: «Ніякі переговори, ніякі хитрощі і натиски керівників КП(б)У не відштовхнули мене від позиції повної самостійності і незалежності Української держави і її Уряду».

Осмилюючи роки революції у своєму основному політичному дослідженні «Відродження нації», Винниченко називає провідну причину поразки національно-визвольних змагань в Україні: «Українська влада і вся керуюча партійна українська демократія розійшлися зі своїми масами, що вона була соціально непослідовна, нерішуча, невиразна і несоціальна».

Усебічний аналіз політичної діяльності та творчого доробку Винниченка засвідчує, що спроби політика налагодити співпрацю з російською владою, які, утім, не дали результатів і призвели до еміграції, були продиктовані прагненням забезпечити Україну від більшовицького централізму, створити умови для національного розвитку. Стверджуючи, що «нація без державності є покалічений організм», Винниченко крізь призму років революції знову повертається до боротьби за відновлення самостійності й незалежності України. У праці «Заповіт борцям за визволення» зауважено, що самостійність і незалежність України повинні бути відновлені на ґрунті елементів її радянської державності. За переконанням Винниченка, із таким відновленням Українська держава мала увібрати все позитивне, що було створене до цього. Діяч чітко описує організацію політичної влади в такій новопосталій Україні: «Цілковите радикальне знищення всякого національного і політичного поневолення, самостійність України і Демократія». Винниченко обстоював заборону найманої праці, допускаючи приватну власність і пропонуючи розглядати колективну власність, що стала основним складником обґрунтованої ним концепції – *колектократії*.

3. Державотворчі та військово-політичні погляди С. Петлюри

Найбільш послідовною й непримиренною постаттю в боротьбі з більшовицькою владою доби національно-визвольних змагань 1917–1921 років був державний, політичний і військовий діяч, літератор, публіцист, організатор українських збройних сил, генеральний секретар військових справ УЦР, другий голова Директорії *Симон Петлюра*. Основні праці: «До населення всієї соборної України» (1919), «Проти погромів» (1919), «Сучасна українська еміграція та її завдання» (1923), «Табір» (1923).

Для усвідомлення ідейних переконань одного з лідерів національно-визвольних змагань Петлюри варто зважати на їхню еволюцію від захоплення марксистським ученням із його класовою теорією до переходу на національно-державне підґрунтя. Ще 1907 року соціал-демократичний світогляд Петлюри – члена редколегії щотижневої газети Української соціал-демократичної робітничої партії «Слово» – не підлягав сумніву, але вже на початку Першої світової війни був помітний істотний нахил діяча до національно-державної ідеї. Формально

остаточний перехід Петлюри до національно-державних позицій відбувся 1919 року, після його виходу з Української соціал-демократичної робітничої партії.

Створена Петлюрою концепція презентувала становище України як політичної одиниці в межах не тільки Російської імперії, а й міжнародного загальноєвропейського простору. У статті «Війна і українці» (1914), що опублікована Петлюрою на сторінках «Украинской жизни», сформульовано тезу про лояльність українців до російського уряду напередодні війни. Значущість цього маніфесту-декларації Петлюра пояснив неможливістю мовчання українського народу в той історичний момент, коли відбувається «примирення» російського громадянства з урядом. Інакше таке мовчання може «служити скріпленням того погляду, ніби вони (українці – прим.) або не існують, або що для них не може бути місця в межах російської держави».

У публікаціях Петлюри виразною постає боротьба автора за національне піднесення. Діяча турбував факт порушення державою прав пригноблених націй на вільний розвиток, національні школи й культуру, що, зрештою, мало призвести до духовного занепаду та загибелі таких спільнот. Пронизані демократією, принциповістю, патріотизмом і вірою у власну державність, статті Петлюри спрямовані на згуртування всіх верств українського народу в боротьбі за національне відродження.

Розмірковуючи над майбутнім устроєм Російської держави, Петлюра вважав, що Україні потрібні такі державний устрій і форма державного правління, які забезпечать економічний, національний та культурний поступ. Напередодні революції діяч поділяв думку більшості української інтелігенції про оптимальність статусу національної автономії. Обстоюючи в статті «Війна і українці» думку про лояльне виконання українцями обов'язку перед Російською державою, Петлюра висловлював сподівання стосовного того, що в майбутньому ставлення російського уряду до українського питання зміниться.

Отже, до початку Української революції Петлюра підійшов як особистість, яка постійно еволюціонувала від соціаліста до політика національно-визвольного змісту. Пік політичної активності Петлюри датований 1918–1919 роками, коли внутрішньо- й зовнішньополітичні обставини, що загрожували новопосталій українській державності, вимагали вже не стільки духовного піднесення, мітингів, декларацій, резолюцій, скільки сильного та відповідального керівництва в умовах воєнного часу.

Як запеклий ворог більшовиків, Петлюра обстоював позицію виразного державника та послідовника самостійності, заперечуючи диктатуру пролетаріату, будь-яку залежність від російського імперіалізму. В істинності своєї лінії Петлюра намагався переконувати багатьох сучасників, утім, часто не знаходив спільної мови з оточенням, зокрема, через усе ще популярну автономно-федеративну ідею. Усвідомлюючи сутність імперського гноблення українського народу та передбачаючи чергову загрозу від більшовиків, Петлюра, на відміну від багатьох лідерів національного руху, зокрема від Грушевського, Винниченка, наголошував на потребі у власній сильній армії. Петлюра вбачав в існуванні національних збройних сил дієвий засіб для забезпечення державної незалежності, протидії зовнішнім загрозам. Для створення такої сили Петлюра очолив національний військовий рух, розпочав розбудову української армії. З огляду на об'єктивні обставини (недостатня боєздатність, неорганізованість, недисциплінованість збройних сил), у процесі розбудови армії, що не можна

вважати бездоганим, було досягнуто чималих успіхів. Наприклад, Гайдамацький Кіш Слобідської України, організований Петлюрою, відіграв вирішальну роль у придушенні більшовицького повстання в Києві.

Утворена Директорія, що зовні нагадувала демократичний інститут, а реально відповідно до внутрішньо- й зовнішньополітичних обставин була наділена диктаторськими повноваженнями, практично з перших часів почала себе дискредитувати як колегіальний орган, причини чого були очевидні. У керівництві Директорії зібралися люди з різними політичними поглядами та особистими амбіціями. Від початку діяльності Директорії ініціативу почав перебирати саме Петлюра, позиціонуючи себе як головнокомандувач українських збройних сил.

Провадячи державотворчу політику, Петлюра спрямовував свої зусилля на зміцнення й захист української державності. Як активний прибічник самостійності України, діяч був переконаний, що досягнення мети вимагає консолідації всіх політичних сил. Визнаючи найбільшим ворогом України російський більшовизм, Петлюра вважав його загрозою на шляху до існування української нації. Звертаючись до українського народу, він зазначав: «Твердо пам'ятай і віруй, що Верховний Уряд твій – та міністри, ним призначені, розпочавши боротьбу за інтереси народу України проти клятої гетьманщини й подолавши непридатний та ворожий нам большевизм, не припинили й не припинять боротьби проти всіх насильників, були б то большевицькі чи добровольчі банди грабіжників, доки не забезпечать повної свободи, незалежності та добробуту народові України» («До населення всієї соборної України»).

Суспільно-політична та просвітницька діяльність Петлюри репрезентувала основну ідентифікаційну модель українства, побудовану на утвердженні національної самосвідомості й захисті національних інтересів. За переконанням державного діяча, провідна мета національного розвитку повинна бути ґрунтована на інтересах нації та країни, а не на інтересах окремих кланів чи партій. Петлюра дійшов висновку, що здобуття української держави є справою всієї нації, а не окремого класу або партії. Така справа вимагає єдності волі нації, вищості державних інтересів і завдань над партійними.

Петлюрі як видатному політичному діячеві належить концепція державної структури України, що постає як самостійна, соборна, демократична правова республіка. Послідовно обстоюючи принципи республіканської демократії, Петлюра підтримував ідею широкої реалізації самоуправління, поділу влади на три гілки, автономії національних меншин. Державотворчий світогляд Петлюри сприяв утвердженню в Україні легітимної влади, компетенція якої поширювалася на регулювання й координування всіх сфер суспільного життя. З огляду на складне зовнішньополітичне становище, у якому опинилась Українська держава, основними засадами міжнародної політики Петлюри були: боротьба за самостійність України; відсутність тенденцій до федералізму; заперечення домовленостей із росіянами, якщо вони не визнають самостійності України; намагання знайти політичну, дипломатичну, господарську, санітарну та військову підтримку держав Антанти. Як прихильник «політичного реалізму», Петлюра прагнув реалізувати зовнішню політику, що забезпечила б самостійність України, зважаючи на реальні сили й відносини всередині нації та міжнародну ситуацію.

VII РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

7.1 Основна література

1. Астапенко Н. В., Барашкова О. К., Дідух Л. Н., Збанацький А. Г. Сто великих українців. К. : Арій, 2007. 480 с.
2. Богданович К., Бондарева Х., Бухтоярова Ю., Гладка К., Давидова Г., Думан В. Небесна сотня / упор. О. Трибушна, І. Соломко. Х. : Фоліо, 2018. 206 с.
3. Видатні постаті в історії України IX–XIX ст.: короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: довід. видання / В. І. Гусев та ін. К.: Вища шк., 2002. 359 с.
4. Видатні постаті України : біографічний довідник / голов. ред. Г. В. Щокін. К. : МАУП, 2004. 872 с.
5. Гусев В. І., Дрожжин В. П., Калінцев Ю. О. Видатні постаті в історії України IX-XIX ст. : Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети : довід. видання. К. : Вища шк., 2002. 359 с.
6. Державні, політичні та громадські діячі України : політичні портрети : навч. посіб. Кн. 1 / за ред. М. І. Панова. К : Ін Юре, 2002. 474 с.
7. Історія політичної думки : навч. енцикл. слов.-довід. / за заг. ред. Н. М. Хоми ; В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 765 с.
8. Костомаров М. І. Історичні постаті / пер. з рос. І. С. Голуб. Д. : Січ, 2008. 735 с.
9. Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева І. А. 100 знаменитих людей України / пер. з рос. Харків: Фоліо, 2005. 511 с.
10. Слюсаренко А. Г., Гусев В. І., Литвин В. М. Новітня історія України (1900-2000) : підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Вища шк., 2002. 719 с.
11. Терейковська С. Небесна сотня. Життєписи. Кн. 1. К. : Національний музей Революції Гідності, 2018. 432 с.

7.2 Допоміжна література

12. Історія України : довідник / упоряд.: С. Крупчан [та ін.]. 5-те вид., перероб. і доп. К.: Казка, 2010. 736 с.
13. Історія України: навчально-методичний посібник для семінарських занять / за ред. В. М. Литвина. К.: Знання, 2006. 607 с.
14. Історія України та її державності: курс лекцій: навч. посіб. для студ. і викладачів вищих навч. закл. / Л. Є. Дещинський [та ін.]; наук. ред. Л. Є. Дещинський. Вид. 5-те, перероб. і допов. Л.: Національний ун-т «Львівська політехніка», 2009. 474 с.

7.3 Web-ресурси

<http://www.beyond.ua/rozdil/lyudi-v-istoriji/>

<http://www.cossackdom.com>

http://www.geocities.com/ua_ukraine/ukrainerus.html

<http://www.history.org.ua/index.php?urlcrnt=JournALL/select.php&serialName>

http://www.sites.kpi.kharkov.ua/history/navch/Ist_post.htm

<http://www.who-is-who.ua/main/bookmaket/ukrinvest2008/6/5.html>